

ימי התשובה על פי משנת הרב קוק

רה"י הרב אמנון שוגרמן

בשורת תשובה חדשה

מפורסם משמו של רבי ישראל מסלנט שהיה אומר שבכל השנה צריך להרגיש ולהיות כמו באלול, ואלול עצמו וודאי שצריך להרגיש כמו אלול. בכל השנה קיים רק גדר של דמיון, של השראה או נקודת ציון איך אנחנו צריכים לפעול, אבל באלול עצמו קיימות כל התכונות הראויות לזמן המיוחד הזה.

אכן, רבי ישראל מסלנט ותלמידיו מתנועת המוסר השכילו לתרגם את אימת ימי הדין, אותם ארבעים יום שמראש חודש אלול ועד יום הכיפורים, ימים של רחמים, כפי שמפורש בפרקי דרבי אליעזר וכך גם נפסק להלכה, שבהם עלה משה לקבל את הלוחות השניים, וקראו לאדם שיתחדש ויעשה חשבון נפש, שאלו המאפיינים הרגילים והקלאסיים של עבודת התשובה. תנועת המוסר בעניין הזה סיימה את המדור של הזמן ברצף השיחות והנושאים שהיא דיברה, ופנתה לעסוק בתיקון המידות לפי סדר, כגון סדר מסילת ישרים וספרי מוסר אחרים, אך לא עסקה יותר ביחס לעבודה הרוחנית על פי לוח זמני השנה.

לעומת זאת, כאשר הגה הרב זצ"ל את הרעיון שמשתקף באורות התשובה, הוא הלך בדרך אחרת, דרך הרבה יותר כוללת ומקיפה, והראה שבעצם המושג הזה של תשובה איננו רק תהליך אישי ופרטי שמתחולל אצל האדם, אלא בעצם כל היקום כולו נמצא באיזושהי התעוררות והתחדשות ושואף הוא לשוב לקדמותו, "וְשָׁבָת עַד ה' אֶל־הַיָּד" (דברים ד, ל), העולם שב לאיזו מדרגה עליונה, כפי שהרב בעצמו כותב באורות התשובה, החזרת העולם לא-לוהיות. הרב הרגיש שהדברים הללו לא מספיק מבוארים, וגם את הספר עצמו הוא חילק לשניים, כאשר כל הרעיון הגדול של התשובה הכללית מבואר בפרקים הראשונים, ורק מפרק יד ואילך הקדיש הרב את המקום קצת לסגנון התשובה הישן וכתב שם על דרכי תשובה פרטיות.

בחלק השני של אגרות הראיה מופיע מכתב שהרב כותב לרב חרל"פ בראש חודש אלול תרע"א, שם הוא כותב שהוא מרגיש שחסר מבוא גדול לאורות התשובה, ושיש בו רצון לכתוב מבוא שכזה, מה שלימים הפך ל"אגרת התשובה". באגרת הזו מסביר הרב שבעצם מדובר בעניין הזה על מהלך כולל. כמובן שהיו השלכות בעניין הזה – הייתה קיימת התמודדות עם הסגנון הישן והחשש שחלק מהציבור שהיה אמון על השיטות של תנועת המוסר לא יקבל את זה, מפני שאנשים היו רגילים לתשובה מתוך איזו חלישות דעת ויראה נמוכה. לכן הרב הסביר באגרת שאין הדברים שהוא כותב סותרים את הסגנון של בעלי המוסר, אלא הוא מציע בדבריו דרכים אחרות לתהליך התשובה, ובעצם נתן הרב רלוונטיות למציאות שאנחנו נמצאים בה כעת בהווה.

להכיר במציאות

באגרת התשובה כתב הרב את המשפט המיוחד שלו "אם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת קץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוון שם דבר לאמיתתה של תורת אמת" (אגרות ראיה ח"ב, עמ' לז), לא ניתן לכתוב ולדבר על התשובה באמת אם האדם איננו מתייחס למה שקורה במציאות, ולענייננו עכשיו המציאות היא קיץ התשע"ח. כמובן שזה לא קל לכל אחד מאיתנו, מפני שזה יכול להיות מאוד נוח לנו להתחמם ולהיות ספונים בתוך בית המדרש, ואם ניפתח החוצה תהיה תחושה שקירות בית המדרש נפרצים, או שכל העולם נכנס לבית המדרש, כך או כך האדם יוצא מאותה תחושה אינטימית שהייתה לו נוחה כל כך כאילו הוא וריבונו של עולם זה הנושא היחיד. עלינו לצאת מאותה תחושה פרטית מצומצמת ולהבין שהעולם כולו מיתקן, מתחדש ומתעלה וגם כל אחד מאיתנו.

לתרגם את הדברים הללו במציאות של זמננו זה וודאי לא פשוט, אנחנו בנויים באופן אחר מאשר דורות קודמים; אנחנו נמצאים בארץ ישראל, ב"ה אנחנו לא חשים את הפוגרומים ואת ההתנכלויות של הגלות. לא שהמצב היום הוא מושלם לחלוטין, אך וודאי הדבר שהמצב הוא לאין ערוך יותר טוב ממה שהיה ליהודים במדינות העולם בשנות הגלות. שם בית המדרש שימש כעין מקום מחסה, בו יכלו היהודים להתעסק בלימוד, בתפילה ובעבודת ה', וממילא העולם החיצון היה

בטל ומבוטל, אך אנחנו בימינו לא מבטלים את העולם מסביבנו, אולי אנחנו לא מאפשרים לו להפריע, אבל אין התעלמות מוחלטת. קיימים אצלנו דברים שלא היו בדורות הקודמים – אז לא הייתה לנו מדינה, לא היה צבא, ולמרות המתח הביטחוני שסובב אותנו, אין אנו חסרי הגנה, גם מפני שאנו יודעים להגן על עצמנו בכוח הזרוע כמו, וגם מפני שהעולם הפנימי שלנו השתנה והתחזק, ואנחנו מבינים שדברים מתרחשים פה בתהליכים הרבה יותר מורכבים וגדולים.

בתי המדרש שאינם נוקטים כמהלכו של הרב זצ"ל מפטירין כדאשתקד, נשארים בדרך הפחד והיראה והצעקה הגדולה של אלול. אין אני חלילה ממעט בערך העניין הזה, אך כל מי שאמון על דרכו של הרב זצ"ל מרגיש שזהו עולם מושגים קטן, ויש להרחיב את עולם התשובה שלנו. המשמעות הגדולה של דברי הרב היא קודם כל שצריך לתרגם את המציאות שסביבנו ולהכניס אותה בכלל אותה תשובה, ע"פ דרכו של הרב, תשובה אינה מוכרחת להיות עם ראש כפוף, התשובה יכולה להיות גם משמחת עם חדות חיים ואושר פנימי גדול.

אין מנופול בעבודת ה'

זה העניין שעליו כתב הרב לרב חרל"פ, שצריכים להבהיר שאנחנו צריכים ללכת בדרך חדשה, ולהסביר איך כל הדברים הללו אינם סותרים שום יראה מהסוג הישן. צריכים אנו לשאוף לאותם הישגים של הדור הישן, אך לתרגם אותם כמו שצריך, לתרגם אותם בהתנהגות היומיומית בין אדם לחברו, בין אדם למקום, בשקידת הלימוד, בתפילה, בכל ערך ומושג שאנחנו מכירים. אנחנו צריכים לחוש לכל מה שסביבנו כי בעצם לכל המציאות – הפוליטית, המדינית, הביטחונית והחברתית – יש השפעה, וכשאנחנו מונים או מנסים לפרק את מה שקורה מסביבנו ולפרוט אותו לפרטים אז אנחנו בעצם רואים שיש לנו לא מעט מה לתקן, מפני שאם השיח הציבורי הוא לוחמני, הוא תוקפני ופוגעני, ואין זה משנה מי הוא הנפגע, אז אנו צריכים לדעת למצוא את הנוסחה והסגנון שיתקן את המציאות הזאת. מה לעשות, אבל לפעמים אפילו בין תלמידי חכמים הסגנונות הם פוגעניים מן הקצה אל הקצה, ולכל אחד יש טענה צודקת, אך צריך לדעת איך לדבר ואיך לפנות אחד אל השני. יש כאלה שמבקשים יותר נחרצות, יותר חריפות ובוטות, אך אני מאוד מתקשה בדברים האלה מפני שלמעשה לא פעם הסגנונות החריפים והפוגעניים לא מצליחים לגעת בנקודה. לא זכור לי שהרב צבי יהודה היה משתמש בסגנונות האלה, וזה לא שהוא לא היה אומר דברים חריפים ומוחלטים, אך הם מעולם לא נאמרו בצורה פוגענית ומזלזלת, הם אף פעם לא נאמרו באופן מניפולטיבי. הרב צבי יהודה תמיד היה מזכיר שיש לו חברים מכל הזרמים, ראשי ישיבות נובהרדוק וראשי ישיבת חברון, הוא היה מונה את כל הסגנונות וחי בשלום עם כולם, והם כולם ידעו מי הוא וידעו את סגנונו וכיבדו אותו, ממש כמו שהוא ידע לכבד אותם.

כשהרב צבי יהודה נסע לאירופה להתרשם ולהיפגש עם גדולי ישראל, אחד האנשים היותר מפורסמים שהוא נפגש איתם היה רבי ירוחם ליבוביץ', רבי ירוחם ממיר. מהמפגש איתו חזר הרב צבי יהודה מלא התפעלות, ואפילו הייתה 'הוא אמינא' שהרב יביא אותו לישיבה כשהיא קמה, אבל עצם העובדה הזאת שהרב יכול היה לקבל כל סגנון היא מדהימה. הרב צבי יהודה ידע לתת לגיטימציה לכל סגנון, הוא היה רואה אנשים על פי סגנונם ועל פי דרכם וחינוכם, עובדים עבודה רוחנית אמיתית שהביאה לתוצאות. התוצאות נראו בשיחה עימם, בשקידתם על התורה, בתפילתם ובבין אדם לחברו שהם הפגינו. מבחינתו, לא היה מנופול לקבוצה מסוימת בדת. כמו שיש י"ב שבילים בענייני תפילה על פי השבטים, אז יש גם כן סגנונות שונים בעבודת ה', וכל אחד מתרגם את עבודת ה' לפי כוחו ולפי סגנונו, וכך גם עלינו לפעול.

ראיה כללית

כאמור, ניתן לראות את הדרך הזו, הכללית, בתורת הרב, ובפרט בספרו "אורות התשובה", שהרי הספר מכיל שבעה עשר פרקים, ומתוכם שלושה עשר פרקים העוסקים בתשובה הכללית, בעולם ומלואו ובהשגות הגדולות של התשובה מההיבט הקוסמי שלה. זה הרוב המוחלט של הספר. התשובה הפרטית של האדם זה החלק הקטן של אותו החיבור. אך שלא יעלה בנו ספק – הרב היה מתכנס אל עצמו לרוב, ועובד עבודה פרטית ואישית רבה, אך עיקר בשורתו הייתה התשובה הכללית.

אנחנו משתדלים ללכת בעקבותיו של הרב – אז קודם כל, בלי נמיכות רוח ובלי כפיפות קומה אבל כן עם שברון לב. באופן אישי, בכל שנה באלול חוזרת אלי אותה ההרגשה, אני מרגיש סערה פנימית, אבל אני עושה את כל המאמצים לבלום אותה שלא תצא החוצה, אין לי עניין לשתף בזה אף אחד, זהו עניין שלי ביני לבין ריבונו של עולם, ואינני משנה כלל, לא מאמירת שלום ולא מהתייחסות כללית או תשומת לב כלפי אף אדם, הסערה הזאת היא פנימית ולא צריכה להיות מורגשת בקרב החברה. אין זו התעלמות, משהו מתחולל בפנים, אך זהו עניין פרטי בין האדם לבוראו.

אנחנו צריכים להיכנס למהלך הזה של הרב קוק, ותמיד ייעצנו למי שלא מוצא את מקומו ברישא, בחלקו העיקרי של 'אורות התשובה', שיתחיל מהסוף, מפרק י"ד – נתיבות התשובה הפרטיות, ואחר כך יחזור לעקרונות הגדולים שהרב מבטא.

כל עולם המושגים של הרב בחודש אלול סובב סביב הציר הזה – איך העולם מתקדם, איך עם ישראל מתקדם, איך עם ישראל מקדם את העולם. ואנחנו אכן רואים ושומעים דברים מופלאים בכל מיני תחומים, בחכמה, בדעת, בחסד וברחמים, איך עם ישראל נושא לפיד של אור במקומות חשוכים בעולם. העולם הוא חשוך ושלא נתבלבל מהתאורה החיצונית שישנה בכל מקום, אני לא מקנא כלל בחושך ששוכן בהרבה אנשים ובהרבה עמים, ולצערנו לפעמים גם בתוך עם ישראל. תוסיפו לחושך הזה את כל המחלוקות הבוטות, הרדיפות והפגיעות שבולטות מאוד בעת האחרונה. זה מזעזע לראות איך אנשים מתפרנסים וניזונים מלשון הרע ומסיפורים שזה כבר לא משנה אם יש בהם אפילו קמצוץ של אמת או אין. אך לאט לאט עם ישראל מאיר את העולם, והעולם מתקדם ושב אל מקוריותו, וזו משנתו של הרב זצ"ל.

"גִּילּוֹ בְרַעְדָּה"

אנחנו צריכים לעשות סדר בעבודת ה' שלנו. "עֲבְדוּ אֶת ה' בְּיִרְאָה וְגִילּוֹ בְרַעְדָּה" (תהלים ב, יא). "גילו ברעדה" לכאורה זה 'תרת' דסתר' – מצד אחד יש פה גילה ושמחה, ומצד שני יש פה רעדה של פחד ואימה. כנראה שקיים איזה מצב משולב של גילה ורעדה ביחד, ואנחנו צריכים לתקן את עצמנו ולהגיע למצב הזה מפני שאנו מתקרבים לימי הדין. אנו צריכים שעל כל אחד מאיתנו, לא משנה איזו פעולה הוא עושה, בין אם לומד עם החברותא או עומד בתור לארוחת צהריים, צריך שיהיה ניכר עליו שהוא בחודש אלול. לא מדובר פה על שתיקה או על איזושהי הקפאה אישיותית, מדובר פה על שינוי הסגנון – סגנון הדיבור, סגנון ההתנהגות, צריך שנחיה בתרבות אחרת יותר מרוממת עם יחס חיובי, יחס טוב לכל מה שנעשה סביבנו. אין זה מונע מאיתנו לבקר מומים, אבל שזה יהיה במינון מצומצם, שלא זה יהיה הנושא והעיקר. ותמיד בבית הישיבה שלנו, כפי שאנחנו התרגלנו, הסגנון היה מתוק. גם אם סערות הנפש היו גדולות, והזעזוע והזעקה הרקיעו שחקים, כלפי חוץ זה פחות היה ניכר, כי לא מזה אנחנו נבנים ולא כך אנחנו בונים. כמובן, כל אחד לפי עניינו, ויכול להיות שמישהו יראה שהסגנון הזה לא מתאים לו, אנחנו לא רוצים שכולם פה יהיו חיקויים או שכפולים אחד של השני, בוודאי שכל אחד צריך לשמור על הסגנון שלו ועל מה שמתאים לו ולא להתבייש להגיד שזה לא מתאים לי, אבל זה שההדרכה הזאת לא מתאימה לאדם מסוים, זה לא מכניס אותו לשטח ניטרלי, ואם לא מתאים לו הסגנון, עליו למצוא סגנון אחר, לחפש ולהשתדל באמת למצוא את המקום שלו בעבודת ה'.

וצריך לתרגם את זה גם ליחס שלנו בבית – כשאנחנו נוסעים הביתה, מה אנחנו עושים בבית, איך אנחנו תורמים את חלקנו בהתחשב בזה שחלק גדול מהזמן אנחנו בכלל לא נמצאים. ההורים שלנו מתאמצים בשבילנו הרבה ואנחנו צריכים להתחשב בהם ולגרום להם נחת גם כאן ועכשיו ולא רק אחרי 120.

ההתייחסות היא למה שקורה במציאות. ובקטע הזה אני חושב שבישיבה שלנו אנחנו יותר מכילים. לא מפני שאנחנו מבליגים ועוברים עם כל דבר לסדר היום, ולא מפני שהכל מוצא חן בעינינו, אלא מפני שפשוט הסגנון התוקפני, הבוטה והמשתלח הוא לא מועיל בשום דבר, אני לא מאמין בדרך הזאת. יש אנשים הסבורים שאם האדם לא צעק מספיק חזק אז כנראה שהוא לא ביטא את הכאב או את הכעס והמחאה שלו כמו שצריך. אני לא מאמין שזו הדרך הנכונה.

מסופר על הרב צבי יהודה, שמישהו ליווה אותו בשבת, ועבר לידם רכב, והמלווה שמע את הרב צבי יהודה לוחש בינו לבין עצמו "שאבעס", אז הוא שאל את הרב – מאי נפשך? אם הרב חושב שצריך למחות אז שהרב יצעק כלפיו ששבת היום, ואם הרב חושב שלא צריך למחות אז שהרב לא יגיד כלום. הרב צבי יהודה השיב לו שהוא מתקומם נגד הנסיעה בשבת, אבל אין הוא מועיל כלום אם הוא היה צועק על אותו אדם, לא היה זה מחבב עליו את השבת יותר. לכן הוא היה אומר את זה לעצמו בכדי לזכור שהתופעה הזאת היא איננה תקינה, אך אין מה להתלהם על אותו נהג ולהרוויח כך ביושר עוד אדם ששונא או כועס על הדתים ועל היהדות. אם כן, נמצאנו למדים שישנה דרך נוספת ליחסינו כלפי המציאות, דרך שידועת לתת ביטוי גם למחאה וגם לרגיעה ולשקט.

בדרך התשובה ההדרגתית

כשאנחנו באים אל הימים הללו וכל אחד עושה את חשבון נפשו, ומתיישב ובודק איך הוא מתנהג בתפילה, בלימוד, איך הוא מתנהג עם חבריו בשיח, בשמירת הלשון, בבין אדם לחברו ולמשפחתו, ברגע שהאדם עובר על הרשימה הזאת ומשפר את מה שדורש שיפור, ככה בשקט ובטבעיות, בלי ניצוצות ובלי ברקים, כשהאדם שב בתשובה באמצעות התרועה הטבעית, האמתית והישרה, כך הוא יכול להגיע למקום הרבה יותר גבוה.

הרב כותב ב'אורות התשובה' שקיימת תשובה שבאה באופן מדורג, וישנה גם תשובה פתאומית שמגיעה בפתע כמו ברק. אצל רובנו לא מדובר בברק שמבריק, אין זה הִבְהָק מסנוור שמתגבר על החושך, רובנו מתקדמים צעד אחר צעד, שקידה אחר שקידה, מטפסים בסולם המידות והתיקון ובסופו של דבר מגיעים לפסגה. בעז"ה שבחודש אלול נזכה באמת להרגיש את האלול כמו שראוי, בדרכו של הרב, ונמלא את תפקידנו בנחת ובאחריות.

מידי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'. להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.

עריכה: חגי מיכליס | **תמלול:** תומר אסולין ובניהו מויאל | **אינטרנט:** יקיר ליטמנוביץ' ונוה רזי | **צילום:** יאיר רחמני ואביאל ביטנסקי | **הפצה:** דביר בן ישר